

הסיכום הוא ממערכי השיעור לספור הקצר.

כתב וערך המורה: אלי פרה

"חיזו בטטה" / סמי ברדוגו

{ הערת העורך: בבתי-הספר במרוקו לימדו את השפה הצרפתית, והילדים שיננו מילים אלו כדוגמא ללימוד

השפה: (חיזו carrot = גזר; *בטטה = pome de terre = תפוח אדמה)

הסיפור "חיזו בטטה" הוא סיפור המוגדר כסיפור של התחנכות, (מלשון – חינוך). סיפור של התבגרות. הוא מסופר מנקודת מבטו של הנער המספר- אדאורד, הבן הגדול. אדאורד הוא הנער שאמו מאכילה אותו בגזר בכל האופנים והאפשרויות: מרוסק, מבושל, מיץ וכדומה, כדי לשמר ולחזק את עיניו, כי מן המפורסמות הוא בקרב עמך שבגזר נמצא הויטמין "בטא קרוטין" הוא הויטמין - A מאשר בכל ירק אחר. (למרות שבפטרזיליה נמצא פי שתיים יותר מאותו ויטמין, אבל הגזר נתפס משום מה כירק המוביל בתחום זה...) היא עושה זאת כי כשהוא נולד קרנו עיניו ובברית המילה עיניו היו פקוחות. מכאן כינויו – חיזו. את שמעון היא מפטמת בתפוחי אדמה, כי הוא בריא וגדול, ומכאן כינויו – בטטה. באקספוזיציה של הסיפור אנו מודעים לנתון אחד ברור; אין בסיפור גבר, או בעל. אין יודעים אם האישה, עקרת הבית, האימא של שני הילדים, האם היא גרושה או אלמנה? קשה לקבל את ההשערה שהיא אם חד-הורית שהרתה לגבר זה או אחר וילדה שני ילדים מחוץ לנישואין, כי אנשי השכונה בסביבה העדתית בה המשפחה חיה, לא היו מקבלים אותם ומתייחסים אליהם בסלחנות, ואף מתנכלים להם.

ראשית הסיפור מתחיל בקביעת זמן ההתרחשות כאשר הבנים אדוארד ושמעון הם בנים מתבגרים בגיל העשרה. חיזו, הנער המספר, הוא בן שש-עשרה ואילו אחיו הצעיר, שמעון, בן שלוש-עשרה ומשהו. כלומר: מנתון זה אנו למדים שהאמא משמשת בכפל תפקידים; גם כדמות אב מפרנסת ומחנכת ומנהיגה את המשפחה וגם כדמות האימא החמה, עקרת הבית האוהבת והמפנקת. במהותו, תוכן הסיפור הוא על אורח חייה של המשפחה, המתערער בעקבות המשבר הנפשי של האם. כאשר בסופו של דבר היא מאושפזת בבית החולים, והילדים נותרים ללא סמכות של הורה, או של אדם מבוגר אחר. האם החד-הורית מטפלת ומגדלת את ילדיה לבדה במסירות רבה. לפרנסתם היא עובדת בעבודה פיזית – ניקיון בקופת חולים. כל מעייניה ודאגתה נתונים בעיקר על הקפדה על האוכל. מדי יום בשובה מהעבודה היא קונה בשר וירקות. כבר כאן מתגלה האם במוזרותה ובהבחנה המעצבת את אישיותם של שני ילדיה. כשפסקה לעבוד והפכה לנתמכת ביטוח לאומי, מזונם מתמעט. היא מכינה להם סנדוויצ'ים עם גבינה לבנה ובצל ירוק, שהיא מגדלת בגינה. לדבריה: "אין בריאות טובה מזה".

היא גם דואגת לחינוכם ולעיצוב אישיותם של שני בניה. מחנכת אותם לסדר וניקיון. והם אף נוטלים חלק בניקיון הבית ועוזרים לה בניקיון המרפאה, לפני ביקורת המפקחת. הסדר והניקיון הכפייתיים ומוזרויות נוספות מסגירים את מצבה הנפשי של האם. (ידוע שסדר וניקיון כפייתיים מחפים על בעיה נפשית). כמו למשל: אינה מדברת ועונה לאנשים גם כאשר שואלים לשלומה ולשלום ילדיה, וכן כאשר היא מקפידה להנחיל גם לבניה אותה "התנהגות ראויה" כלפי חוץ. היא כל הזמן חוששת מתגובת הסביבה והאנשים "שלא יחשבו עליכם רע", לימדה אותם "שצריך לחסוך בכול" לא רק באוכל

ובבגדים, אלא גם בחיוכים ובמגעים לא הכרחיים וגם "בדיבורים ובהבעות פנים... אתם לא תדברו סתם אל המורים שלכם, רק אם הם שואלים אתכם, אל תתחצפו...".

לכאורה, זהו חינוך חיובי ולדרך ארץ, אך הוא יותר מסגיר את החרדה הגדולה בה היא נתונה. היא מקפידה להסתיר מהסביבה את מצוקתה, מצמצמת את נוכחותה עד כמה שאפשר כדי לא לבלוט בחריגותה ולהיחשף. כך היא גם כופה על ילדיה. עד כדי כך שאינה מעיזה ללכת לאירועים משפחתיים (חתונות, בר-מצווה וכדומה) אלא שולחת את הבנים לבדם במונית ספיישל עד למקום האירוע, היא עושה זאת עם כבוד עצמי ושמירה על תדמית מכובדת; היא נותנת בידי בנה הגדול סכום כסף מתנת חתונה ודואגת שזה יימסר כראוי: "תיתן את זה לַאֲבָא כשאתה נכנס" היא אומרת לו. החוויה שהם עוברים מחוץ לבית ומחוץ לשכונה בתוך המונית נחרטת בזיכרונם. היו שמחים לקראת החוויה והיא לא וויתרה להעניק להם חוויה זו עם כל ה"טקס" שמסביב. הלבישה אותם בגדים חגיגיים גיהצה ודאגה שהופעתם תהיה למופת. ההתרשמות ממראות העיניים שמחוץ לשכונה ולבית השאירו בהם צלקות כואבות. מכאן הרמז הראשון שנאמר בפיו של שמעון, על כך שחיהים אינם חיים נורמאליים, ויש צד אחר של חיים, שלא משתייך אליהם והוא אומר: "עד מתי נחיה ככה?" לכן אולי, **שמעון הוא תמיד נראה מריד יותר**, מעיד עליו אדוארד. הם כל הזמן רוצים לנסוע ולא להגיע למחוז-חפצם כי המקום שהם לא מכירים מושך יותר ומלהיב יותר מחיהים: "שנינו מסתכלים מהחלונות... רוצים רק לנסוע ולא להגיע, ולתת לדרך לענג אותנו, בגלל שהיא מלאה באור אדום וכתום וכחול בשמים, במכוניות שעל הכבישים... באורות של בניינים גבוהים ונורות ניאון של כל מיני חנויות..." וכן המוזר ביותר בהתנהגותה כאשר היא "מחביאה דברי מזון מתחת למיטה; תבניות-ביצים, עגבניות לא בשלות, חצי אדומות-חצי ירוקות. או גליל נקניק בארון הבגדים... מצד שני האם נחשפת בפנינו כאימא חמה מפנקת ואוהבת. זה בא לידי ביטוי בתיאור של המספר אדוארד-חיזו בחזרתם לאחר הניקיון של המרפאה: "שמעון היה נדבק לאמא ומחבק אותה, והיא הייתה מחזירה לו חיוכים ומחבקת אותו בחזרה, וככה הם הלכו מחובקים, ואני הייתי צוחק מאחור ומסתכל על שניהם, עד שהייתי קופץ עליהם ומנסה להפריד, אבל הם לא נתנו לי ואמרו לי ביחד: 'בוא מהצד השני' והייתי מחבק את אמא שלנו הצד השני ומרגיש גם את היד של שמעון...". הלכידות והחום המשפחתי באים לביטוי בחיבוק החם של האם את בניה והם אותה. יש לשים לב שאין לה זהות! אין אנו יודעים את שמה, כי למעשה היא אינה גיבורת הסיפור אלא הבן המספר – אדוארד-חיזו.

היא אינה מתקשרת עם הסביבה כלל. היא בד"כ מנותקת מהסביבה. את דרכה מהעבודה אל הבית היא עושה בהליכה מהירה. לקריאות הלגלוג של ילדי הסביבה "חיזו בטטה" היא לא מגיבה. גם לשאלותיהם של המבוגרים, כביכול מתוך התעניינות: "חיזו בטטה, מה שלומך, איך הילדים, איך את מרגישה?" היא לא עונה. היא אינה תובעת את עלבונה, מרוכזת בעצמה ובמשימות הבית והעבודה באופן כפייתי. היא מתמודדת עם הלעג והיחס המגנח בשתיקה, בחסכון בדיבור ובעוויות פנים. יחד עם זאת הדימוי שלה בעיני האחרים חשוב לה מאוד "לא רצתה שיסתכלו עליה ויחשבו שהיא עצלנית". בעיקר היא חרדה מסמכותה של המפקחת. מקור פרנסתה חשוב לה מאוד, וכל מבוקשה **לא לעורר** תשומת לב, לא להיתפס כעצלנית. היא אישה שמתמודדת לבדה עם החיים וכל תקשורת עם סביבתה משמעה חשיפת יתר.

מהרמזים המקדימים למוזרותה של האם ולמצוקותיה הנפשיות, שעמדנו עליהם לעיל יש בה אותו פן אלים ויצרי. יש לה "עצבים" מעיד עליה בנה אדוארד, הגורמים לה להתפרצויות לא מבוקרות. הילדים למדו שלא להביא את אמם למצב של לחץ נפשי. אדוארד בעיקר, בשל היותו בוגר יותר ומבין יותר (יש לו עיניים והוא רואה וקולט הכול) מגלה אהדה למצבה של האם. הוא מודע יותר מאחיו למצבה ומשום כך הוא מקבל כל דבר מההחלטות של אמו ללא עוררין. זה נעשה יותר מהחשש לערער את עצביה של האם מאשר מתוך משמעת להוראותיה. הילדים עדים להתפרצויות של האם, אותם מתאר במילים: "רגעים של עצבים". אז הם עומדים "אילמים ורק מחכים לבצע ולעשות מה שנדרש, כדי שהכול יירגע". אדוארד מאמין שאם הם יעשו כדבריה, הם יטיבו עמה.

למרות שלכאורה הכול מתנהל בבית ובעבודה בסדר מופתי, למרות שהאם מוצאת לעצמה דרכים שלא להתעמת עם הסביבה המקנטרת, סחיבת עול החיים לבדה, עם עבודה פיזית וללא תמיכה בה חוץ מילדיה, גורמים לה לקרוס ולהתמוטט. אדוארד מספר על מצוקתה הנפשית של האם. בלילה הוא שומע אותה נאנחת. היא מצמידה את ידה לחזה ואמרה: "כואב לי קצת, אולי תביא לי כוס מים ותלך לישון". אין היא חושפת בפני אדוארד את מצוקתה הנפשית. אך אדוארד ער לסבלה, ואינו נרדם עד שהאור כבה. הוא חרד ממצבה של האם, אך מכריח עצמו לשכוח. חוסר האונים שלו, לנוכח מצבה של האם, מערער את שלוותו.

אך המשבר הנפשי של האם פורץ בסופו של דבר ובאחד הימים היא בורחת לפרדסים של האשכוליות. היא נמצאת שוכבת על האדמה ושמתה מופשלת עד הירכיים ובידיה היו כמה שריטות, עיניה פקוחות והיא מלמלת משהו לא ברור. בחזרה כששני הבנים מובילים אותה ותומכים בה, היא מתוודה בפניהם בפעם הראשונה: "לא יכולה יותר" "קשה". לאחר המשבר וההתמוטטות שלה, שגרת החיים של הבנים אינה חוזרת למסלולה הרגיל. האשפוז שלה בבית החולים משאיר אותם לבדם ואין מי שיהיה אחראי לגורלם.

השוני באופיים של שני הבנים מתחיל כבר עם הולדתם כאשר האם עושה הבחנה ביניהם על פי התכונה הפיזית המיוחדת של כל אחד מהם – אדוארד כוחו בעיניו ושמעון כוחו בגופו. האחים אכן שונים בתכונות פיזיות שלהם אך גם באופיים ובהתנהגותם. השוני המהותי בא לידי ביטוי בתיאור שנותן אדוארד, הנער המספר, לגבי עצמם: שמעון מתואר כילד בריא עם שרירים מאורכים ודקים ברגליו ובידיו. לו מבנה גוף ספורטיבי. כוחו בגופו, הוא טיפוס אקטיבי, מעדיף את המשחקים בחוץ. תמיד מנסה לשבור את השיאים מרדן, מערער על הסדר הקיים. אינו מקבל את המציאות כמו שהיא. אינו חושש מעימות.

לאחר אשפוז אמו ממשיך לחיות בעולם הילדות כהרגלו אינו חושש להתעמת עם אמו. מגלה דאגה כשהאם מתמוטטת. בוכה. אך מהר חוזר לשגרת חייו. לא ניכר שמוטרד מהעדר האם. אדוארד לעומתו הוא מעיד על עצמו שמראהו נראה כלולב כפוף. מעדיף את השהייה בבית על היציאה החוצה, מבודד מחברים, מופנם ורגיש. מנותק מהסביבה ומכונס במציאות החיים שבבית. לוקח אחריות על משפחתו ולאחר אשפוז האם הופך להיות ממלא מקומה בניהול הבית ודאגה לאחיו. הוא מפגין יחס אוהד ודואג וחרד למצבה. מבין שבכוחותיה היא מנסה לשמור על המשפחה, והוא מעמיד עצמו כמסייע לה. נאמן למסריה ולדרישותיה ללא עוררין.

יש בסיפור צד ביקורתי כלפי הרשויות והממסד החברתי; כל המשפחה, האם והבנים, לא מתלוננים על מצבם. להיפך, האימא תעשה הכול שלא לחשוף את קשייה וחולשותיה. השתיקה היא דרך לקבלת המציאות כמו שהיא, להסתרת הקשיים ולהתמודדות ללא עזרה מהאחרים. מצד שני החברה אדישה להם ולמצוקותיהם, יש אטימות וחוסר רגישות בעיקר מצד הרשויות. האישה (כנראה עובדת סוציאלית) שגרמה להפסקת עבודתה, בעצם גורמת למצב להידרדר עוד יותר, היא דואגת בעיקר לצד הפורמאלי של המצוקה – לדאוג לקצבה מהביטוח הלאומי. מציאה גדולה ממש. יש לשער שעבודתה כעובדת ניקיון הייתה מרוויחה יותר מסכום הקצבה. בכך בעצם היא נוטלת מהאם את היכולת להתמודד בדרכה שלה עם מצבה ומקטינה את יכולת ההכנסה שלה. במשבר הנפשי היא מקבלת עזרה רפואית ואף מאשפוזת בבית החולים. בשארית כוחותיה היא ממשיכה לנהל את הבית בעזרת הילדים. לא מוזכר מי מהסובבים שביקר והציע עזרה. יש התעלמות מהסובבים והממסד, בעיקר לאחר שהאם מאושפזת והבנים נותרים לבד. הילדים נותרים באי-ודאות. וכך אומר אדווארד: "לא ידעתי אם מישו יבוא ויציע לנו איך ממשיכים הלאה." משפט זה נאמר, כביכול, כבדרך אגב, אך הוא מבטא את תחושת היתמות של ילדים שנותרו ללא סיוע והקננה, למרות גילם הצעיר. גם החשבון לתשלום עבור האמבולנס, הוא דוגמא לאטימותה של החברה. לא היה אף גורם שחשב מי ישלם חיוב זה, לאחר שהאם מאושפזת. הילדים נזנחים על ידי החברה, שפועלת על פי נהלים ממסדיים, ללא רגש למצוקות האמתיות.

דרכי העצוב בסיפור:

מוטיב האוכל: הגזר ותפוח האדמה לחיזוק גופני אך גם כסמל לחיזוק נפשי להתמודד עם קשיי החיים. האם כל הזמן סובבת סביבם עם האוכל. האוכל גם מרמז על המוזרויות שלה; תבניות ביצים ועגבניות מתחת למיטה, נקניק בארון וסנדוויצ'ים עם גבינה ובצל במקום עם נקניקי...

מוטיב הראייה: העיניים של אדווארד מהוות משמעות מטפורית לראייה תבונתית שלו על מצבם המשפחתי. כוחו בעיניו על פי תפיסתה של האם. אבל יכולת ההבטה וההסתכלות של אדווארד הם מעבר לראיה פיזית. הוא זה שמתבונן ומבין את משמעות חייהם בהווה, אך הוא גם רואה לעתיד – חושש משבירת השגרה. הוא למעשה הופך להיות העין הרואה והמבקרת. הראיה שלו היא "פנימה", אל הבית האח והאם. הוא דואג להם וההסתכלות שלו מכוונת בעיקר אל מה שקורה בבית, במשפחה: "אבל אני רואה שש-שש, ככה הראייה שלי חדה ובהירה שאף פעם לא מטושטשת, אלא ראייה שכמעט לא שוכחת שום דבר ומצלמת הכול ומקפאיה את הצילומים בתוך הראש שלי". שמעון אחיו, מבטו וההסתכלות שלו היא "החוצה". מה קורה בחוץ אצל אנשים אחרים, ועל בכלל, על החיים בחוץ. איך אנשים אחרים חיים לעומתם. עד שאדווארד מעיר לו באחת ההזדמנויות: "מה קורה לך תפסיק להסתכל, תתרכז בחיים שלך עם אמא שלנו ואיתי, תפסיק להסתכל שמעון" הוא אומר את הדברים לאחר ששמעון מתמרמר, איך אנשים אחרים חיים טוב יותר.

כל עוד האם מתפקדת ושמעון בסדר הוא רגוע, אבל הוא גם יודע שהמציאות עלולה להשתנות. הוא חזה את משבר אמו, הוא קרא סימנים מוקדים למצבה. יחד עם זאת לפעמים הוא מתעלם מדברים שיערערו את בטחונו, או שיעוררו בו ספק לגבי שלמות החיים שלהם כמשפחה. זאת בניגוד לאחיו

שרואה ובוחר להתייחס באופן גלוי לשוני שיש בינם לבין האחרים. אדווארד לעומת שמעון רואה ומבין את מצבם מעבר לחוסר הכלכלי. הוא מבין את מצוקתה של האם. ואת יחס החברה כלפיה, ואת העתיד המעורפל המצפה להם, לאחר שהאם התמוטטה.

מוטיב שימור הקיים: דרך מאבקם לחיים נורמאליים ולשמר את הקיים בכל מחיר, זהו מוטיב מוביל לאורך הסיפור. גם האם וגם אדוארד בעצם מנסים בכל מאודם "לשמור" שהכל יתנהל כשורה, שהכל יחזור לשגרה, שלא לחשוף את הבעיות. וזאת על פי דבריו של אדוארד: "כשאני מסתכל עליו, בזמן שאמא יושבת במרפסת ושמעון מול הטלוויזיה והכול רגוע, אין דבר שאני רוצה לְשַׁמֵּר יותר מהרגע הזה ומהבית שלנו." או בדבריו בסוף הסיפור הוא אומר: "חשבתני איך לְשַׁמֵּר על הבית ואיך לסדר אותו כדי שייראה כמו תמיד."

התורה והפיתוח